

SAĞALTMA OCAKLARI ÜZERİNE BİR KÖKEN MİTİ VE KUSKAN'DA KENGİ OCAĞI

AN ORIGIN MYTH ON HEALING CENTERS AND KENGİ HEALTH IN KUSKAN

Faruk ÇOLAK*

ÖZ: Halk hekimliği uygulamalarının bir kolu olan ocak kültürü, çeşitli hastalıkların inanca dayalı tedavi edildiği geleneksel tababet uygulamalarının bir bölümünü ihtiva etmektedir. Pek çok hastalıkla ilgilenen ocak sahipleri bu güçlerini, kan bağına dayalı akrabalarından veya manevî bağına dayalı ocak sahiplerinden el alma yoluyla elde etmektedirler. Ocak sahipleri yaptıkları işi bu yolla kutsal bir köken dayandırmakta ve uyguladıkları tedavi tekniği de inanca dayalı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanrısal kökenli tedavi uygulamaları ağırlıklı olarak Şamanizmle ilişkilendirilmekle onun manevî yönü vurgulanırken diğer taraftan tedavi uygulamasının sözlü gelenekle aktarılması hem bilginin kaynağını hem de uygulama tekniklerini çeşitlendirmektedir. Bu şekildeki çeşitlenmiş uygulamalara ait köken çalışması birçok zorluğu beraberinde getirirken hem bilgide belirsizliğe hem de güvensizliğe neden olmaktadır. Ancak Şamanizm'e ait sözlü kaynak aktarımlarının aksine Sümer mitik metinleri hem yazılı kaynak olarak hem de tarihî derinlik ve eskilik açısından daha sarıh ve ilgi çekicidir. Sümer Tanrısı Enki'nin lanetlenmesi sonucu hastalanmasına karşı geliştirilen tedavi yöntemi, Türk halk hekimliği uygulamalarının bir ayağını teşkil eden ocak kültürünün kaynağına ışık tutmaktadır. Bir kültür geni olarak varsaydığımız Sümer mitik anlatısı ile kengi hastalığını tedavi eden kengi ocağı uygulamaları birbiri ile örtüşmektedir. Bu örtüşme, kengi ocağı özelinde ocak kültürünün mitik kökenini ortaya koyarken aynı zamanda Sümerlilerin etnik ve kültürel kökenine de ışık tutmaktadır, denilebilir. Bu çalışmada Mersin'in Gülnar ilçesi Kuskan mahallesinde tespit edilmiş kengi ocağı özelinde ocak kültürünün mitik ve kültürel kökeni üzerine düşünceler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kengi, halk hekimliği, sağaltma ocağı, Mersin, Kuskan.

ABSTRACT: As a branch of folk medicine practices, the healing centers cult includes some of the traditional medical practices in which various diseases are treated faithfully. Healing centers owners who are interested in many illnesses gain their power by taking hands from relatives who are based on blood or healing centers owners who are based on spiritual bonds. In this way, the owners of the healing centers are based on a sacred origin and the treatment technique they apply is a belief-based practice. While the treatment practices of divine origin are predominantly associated with shamanism, its spiritual aspect is emphasized, on the other hand, the transfer of treatment practice through oral tradition diversifies both the source of knowledge and the techniques of practice. Origin study of such diversified practices brings with it many difficulties while causing uncertainty in information and insecurity. However, in contrast to the oral sources of shamanism, the Sumerian mythical texts are clearer and more interesting, both as written sources and as historical depth and ancientity. The treatment method developed against the

* Prof. Dr.-Niğde Halis Demir Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/fcolak@ohu.edu.tr (Orcid: 0000-0001-5438-8432)

sickness of the Sumerian God Enki is cursed, which is the source of the healing centers cult which is a pillar of today's Turkish folk medicine practices. The Sumerian mythic narrative, which we assume as a cultural gene, overlaps with the practices of kengi healing centers that treat kengi disease cure with each other. It can be said that while this overlap reveals the mythical origin of the hearth cult, specifically the kengi hearth, it also sheds light on the ethnic origin of the Sumerians as well. In this study, it includes thoughts on the mythic origin of the healing centers cult and cultural origins, specifically the kengi healing centers found in the Kuskan neighborhood of Mersin's Gülnar district.

Keywords: Kengi, folk medicine, healing centers, Mersin, Kuskan.

Giriş

Modern tıp uygulamalarının gelişmediği dönemlerde ortaya çıkan bir kısmı pratik ve analogik uygulamalara, bir kısmı ise dinî ve inanç merkezli inanmalara dayalı sağaltma tekniklerine halk hekimliği adı verilmektedir. Bu hekimlik uygulamalarının temelini hem maddî hem de inanca dayalı uygulamalar oluşturmaktadır. Maddî araçlarla yapılan uygulamalar genellikle halkın bütününe ait bilgi olarak yine halk katmanlarınca aktarılarak günümüze kadar ulaşırken, inanca dayalı uygulamalar çoğunlukla bireysel uygulayıcılar tarafından günümüze kadar ulaşmaktadır. Bu uygulayıcılar, edindikleri uygulama tekniği ve bu tekniğe bağlı sırları ya kendi kan bağından birine ya da yanında eğitime tabi tuttuğu veya sevdikleri birine vermektedir. Bu açıdan bakıldığında halk hekimliği uygulamalarında iki önemli uygulama tekniği ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki analogik ve pratiğe dayalı uygulamaları yapan halk hekimleri veya koca karı olarak adlandırılan gelenek taşıyıcılarıdır. Bu grup halk hekimlerinin edindikleri sağaltma bilgisi anonimdir ve nesilden nesile aktarılır. İkinci grup ise ocak sahipleridir ki, bunlar sahip oldukları bilgi ve uygulama tekniği açısından inanca dayalı hekimlik uygulamaları grubuna girerler. Bu gruptaki şifacılar tedavilerinde genellikle sihir ve büyü muhtevalı inanca dayalı tedavi uygulamaları gerçekleştirmektedirler. Bunlar sahip oldukları bilgiyi “*el almak*” olarak tanımladıkları manevî gücün kendilerine aktarılması suretiyle elde etmektedirler. Bu ocaklara bağlı şifacılar, inanca dayalı uygulamalarla pek çok hastalığı tedavi etmiş ve şifa dağıtmaya devam etmektedirler.

Araştırmacılar, yukarıda basitçe sınıflandırılan halk hekimliği uygulamalarına ait hastalık adlarını, bu hastalıkları tedavi eden halk hekimleri ile ocak sahiplerinin isimlerini, kısa biyografilerini, tedavi şekillerini tespit etmişler, bu uygulamalar hakkında çeşitli ve azımsanamayacak miktarda materyal sunmuşlardır. Ancak yapılan çalışmalarda bu uygulamaların tarihsel ve mitolojik kökenlerine hemen hemen hiç temas edilmemiş, sadece büyü ve sihire dayalı Şamanist inanç öğeleri şeklinde genel geçer ve herkesçe bilinen bilgileri sıralamışlardır.

Ancak bu çalışma ocak merkezli halk hekimliği uygulamalarının tarihsel veya mitolojik kökeninin Şamanist inançlar olduğu tezinin yanında inanç uygulamalarının kökeninin aynı zamanda Sümer olabileceği tezini

ortaya atmaktadır. Ocak kültürünün mitolojik kökeninin Sümer inançları ile ilişkilendirilmesi ise tarafımızdan tespit edilen Kengi ocağı ve bu ocağa adını veren “Kengi” kavramından hareketle ortaya konulacaktır.

Sağaltma Ocaklarının Kökeni

Halk hekimliği konusunda yapılmış onlarca tez veya çalışmada sağaltma ocağıyla ilgili kavram ve uygulamalara yer verilmiş, ancak bu çalışmalarda uygulamaların tarihsel ve mitik kökenine hemen hemen hiç temas edilmemiştir.

Günümüz halk tababetinde müracaat edilen uygulamaların başında gelen ocak kültürünün kökeninin nereye ve hangi kültüre dayandığı konusunda dair elde veri olmasa da araştırmacıların birçoğu bu uygulamaların tarihsel kökeninin Şamanist inanç uygulamaları olduğu fikrinde birleşmektedirler. Araştırmacılar, bu kanaate varılmasının gerekçesi olarak Şamanist inançlardaki sihir ve büyüsel uygulamaların yaygınlığını gerekçe göstermektedirler. Bu bakış açısı sihire dayalı halk hekimliği uygulamaları açısından doğru olmakla birlikte eksik ve ocakların tarihi kökenini ortaya koyan yazılı kaynaklar açısından yetersizdir. Şamanist uygulamalar sözlü aktarım kanallarıyla günümüze ulaştığı için bu türden folklorik bilgilerde yazılı tarihî kaynak zorunluluğu aranmamakta ve bu bağlamda yazılı tarihi kaynak yetersizliği mazur görülmektedir. Ancak hastalık tedavi etme uygulamalarının kökeninin yazılı kültürde aranması durumunda bütün bu mazur görmeler geçersiz kalmaktadır. Bu bağlamda insanlığın en eski yazılı kültür külliyatı niteliğinde olan Sümer metinleri çok kıymetli bir hazine olarak karşımızda durmaktadır ve Sümer mitolojisindeki bazı anlatımlar bu konuda bize fikir verebilir. Sümerlerin büyük tanrılarında olan Enki'nin sekiz bitkiyi yemesi üzerine bu bitkilerin yaratılmasından sorumlu olan Ninhursag tarafından lanetlenmesi, bu lanetten hâsıl olan hastalıkların tedavisi için ise sekiz ayrı tanrı yaratılması ve bu tanrıların Enki'nin sekiz ayrı hastalığını iyileştirmeleri hadisesi söz konusu ocak kültürünün köken mitinin kaynağı olduğunu düşündürmektedir. Bu hadise Sümer anlatılarında şu şekilde geçmektedir:

“Dilmun tanrıçası Ninsikal, taze su için Sümerlerin dört yaratıcı tanrısından birisi olan büyük su-tanrısı Enki'ye yalvarır. Enki yakarıyı dikkate alarak güneş-tanrısı Utu'ya yeryüzünden Basra Körfezi'nin doğu kıyılarında olan Dilmun'a su getirmesi buyurur. Su geldikten sonra bitki tanrıçası Uttu'nun oldukça karmaşık bir süreç izleyen doğumu gerçekleşir. Enki, önce Ninhursag'ı ya da önceki devirlerde toprak ana Ki ile özdeşleştirilebilecek Sümer tanrıçası, bir başka adıyla Nintu'yu döller. Her günü bir aya tekabül eden dokuz gün süren bir gebelik sürer. Bu birleşmeden tanrıça Ninsar varlık bulur. Daha sonra Ninsar da babası Enki tarafından gebe bırakılır ve yine dokuz gün süren bir gebelikten sonra bitki tanrıçası Uttu doğar. Sonra bitki tanrıçası Uttu'ya görünen büyük büyükannesi Ninhursag, Enki ile ilişki kurması için öğüt verir. Uttu büyük büyükannesi Ninhursag'ın öğüdünü en ince ayrıntısına kadar uygular ve Enki tarafından döllenir. Bu döllenme

hadisesinden sonra sekiz farklı bitki sürgün verir. Ancak Enki bitkileri yiyip bitirir. Enki, bitkileri yediği için onların yaratılmasından sorumlu olan Ninhursag tarafından lanetlenir. Bu lanetleme hadisesinden sonra Ninhursag gözden kaybolur ve tanrılar allak bullak olur, aşağılanırlar. Lanet üzerine Enki kötüleşir ve tilki Enki'ye Ninhursag'ı bulup getireceğini söyler. Enki tilkiye Ninhursag'ı bulup getirmesi karşılığında gerektiği şekilde ödüllendirileceğini söyler. Tilki Ninhursag'ı bulup getirir. Bu arada Enki'nin durumu oldukça kötüleşmiş ve lanetin etkisiyle vücudunun her tarafını ağrılar sarmıştır. Ninhursag lanetin etkisini kaldırmaya girişir ve Enki'nin ağrıyan her yeri için özel bir tanrı doğurarak bu işin üstesinden gelir. Sekiz ağacı yediği için ceza olarak verilen sekiz ağrı-sızı Ninhursag'ın yaşam verdiği sekiz tanrı tarafından iyileştirilir.” (Kramer, 1999: 109-114).

Hastalıklar ve tedavisi ile ilgili yukarıdaki miti aktaran Kramer, bu mitin yorumlamasını da yapar. Kramer'e göre:

“...bu şifa tanrıları ile iyileştirdikleri varsayılan hastalıklar arasındaki ilişki yalnızca sözel ve sözdedir; bu ilişki tanrıların adlarının, Enki'nin gövdesinin ağrıyan kısmına karşılık gelen sözcüğün bir bölümünü ya da hepsini içermesi gerçeğiyle kendini gösterir. ...mit yaratıcısını ikisi arasında ilişki kurmaya yönelten, sadece tanrı adlarının hasta olan uzuv yoluyla benzeşmesidir, aslında ikisi arasında hiçbir organik bağ yoktur.” (1999: 114).

Kramer, bütün bu tedavi şekillerinde sadece sözün kullanılmasını değerli bulmaktadır ki, günümüz ocaklarının çoğunda da hastalığın adını öne çıkaran sözel unsur diğer unsurların önüne geçmektedir. Mesela sınıkcı ocağı, yılcık ocağı vs. gibi. Tıpkı Sümer mitinde olduğu gibi günümüz ocakları da ağrıyan uzuvla ilişkilendirilmektedir. Buradaki sözel unsur sadece ocakların isimlendirilmesinden ibaret değildir. Şifacıların tedavi esnasında sarf ettikleri sözler de arkaik dönemin izlerini taşımaktadır. Sağaltma ocaklarındaki söz konusu sözel unsur günümüzde İslamlaşmanın etkisiyle mitteki yapısından farklılaşmakta ve Sümer tanrıları veya Şamanın yerine Müslüman önderlerin gücüne dayalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mitik metinde sağaltma işlemi Tanrı yaparken, günümüzde ise Tanrının ruhsat verdiği kutsal sayılan kişi tarafından din önderlerinin adı anılarak gerçekleştirilmektedir. Derlememizde kaynak şahsın “*El benim elim değil, Ayşe Fatma anamızın eli*” şeklindeki ifadesi buradaki inanç farklılaşmasını açıkça ortaya koymaktadır. Ancak Adana'da tespit edilen ocak sahibinin kullandığı “*Ak yel isen geç/Kara yel isen geç/Burası benim yerim değil/Tu tu tu tu*” (Ateş, 2015: 117) sözleri kengi ocağındaki sözel unsurun mitteki sözel unsurla daha çok örtüşmektedir. Ayrıca mitik anlatı ile günümüzdeki uygulamalar arasındaki bir başka benzerlik de ocak adlarıyla ilgilidir. Mitik metinde hasta uzuv ile tedaviyi gerçekleştiren Tanrı adı arasında doğrudan bir benzerlik kurulmuş ve bu benzerlik ocak sahiplerinin kendilerini hastalık adları veya hasta uzuvla ilişkilendirmeleriyle birebir örtüşmektedir. Mitin teşekkül ettiği dönemden ocak kültürünün oluştuğu döneme kadar geçen süreçte tedavi uygulama tekniği varlığını ve muhtevasını olduğu gibi

korurken sadece sağaltıcının kimliği açısından bir fark vardır. Mitik anlatıda tedavi işini doğrudan doğruya hastalıkla ilgili Tanrı gerçekleştirirken, günümüz ocaklarında bu durum Tanrı'dan ruhsat verilmiş, kutsanmış insana indirgenmiştir. Buradaki Tanrı'dan insana indirgenme veya insanın Tanrı yetkinliğine ulaşması meselesi ise bir başka çalışmanın konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muazzez İlmiye Çığ, tıpta uzmanlaşmanın gösterilmesi bakımından çok önemli gördüğü bu miti şu şekilde aktarır:

“Dilmun adında Tanrıların yaşadığı saf ve temiz bir ülke var. Burada hastalık ve ölüm bilinmiyor. Fakat suyu yok. Su Tanrısı, yerden su çıkararak orasını tatlı su ile doldurmasını söylüyor. Güneş Tanrısı isteneni yapıyor. Böylece Dilmun ağaçları ve çayırılarıyla Tanrıların cennet bahçesi oluyor. Yer tanrıçası bu yerde sekiz bitki yetiştiriyor. Bunlar şifacı bitkiler olduğundan gelişi güzel yenmesi yasak. Fakat bilgelik ve Sular Tanrısı Enki dayanamıyor ve iki yüzü olan vezirine bunlardan toplattırarak yiyor. Buna çok kızan Tanrıça, Tanrı'yi ölümle lanetleyerek ortadan yok oluyor. Bilgelik Tanrısı da çok hastalanıyor. Diğer Tanrılar büyük güçlüklerle Yer Tanrıçası'nı bularak Bilgelik Tanrısını iyi etmesi için yalvarıyorlar. Tanrıça, Tanrı'nın sekiz bitkiye karşılık hasta olan sekiz organını iyi etmek için sekiz Tanrı ve Tanrıça yaratıyor. Tanrı'nın hasta olan organlarından biri, kaburgası. Onu iyi eden Tanrıça'nın adı “kaburganın hanımı” anlamına gelen Nin-ti'dir. Bu kelimedede Nin hanım, ti kaburgadır. Ti kelimesinin diğer anlamı da yaşam'dır.” (Kramer, 1990; Çığ, 2013: 67, 68'den)

Çığ, bu miti tıpta uzmanlaşmanın ilk adımı olarak düşünür. Çığ'ın buradaki tıpta uzmanlaşmadan kastı modern tıptan çok halk hekimliği ve ocaklar olsa gerektir. Mesela, sınık kelimesi eski Türkçe'de kemik anlamında kullanılmaktadır ve kırık çıkık iyileştiren kişiye de Türk dünyasının pek çok yerinde sınıkçı denilmektedir. Buradaki hastalık ile hastalığı iyileştirenin hastalıklı organla ilişkilendirilerek isimlendirmesi mantığı, Sümer mitindeki isimlendirme mantığıyla aynıdır.

Yukarıda Sümer miti ekseninde açıklanan hastalıkların tedavi edilmesinde her hastalık için bir tanrı yaratılması, bu tanrı vasıtasıyla hastalığın iyileştirilmesi, sağaltıcı tanrının isminin hasta olan uzuvla ilişkilendirilmesi meselesi; bazı yönleri ile İslam inancını tesiri altına girmiş gibi gözükse de günümüzdeki ocak kültürü ve bu kültür evreninde uygulanan sağaltma teknikleri, hastalık isimleri ve şifacının isimlendirilmesi uygulamalarıyla örtüşmektedir. Bu göstergelerden hareketle, yukarıda aktarılan Sümer mitinin ortaya çıktığı devirden bu yana hastalıkların ocaklarla ilişkilendirildiği ve bu hastalıkların tedavisinde kutsiyetine inanılan şifacıların rol aldığı varsayımında bulunabiliriz. Söz konusu bu şifacılar, tedavi etme ruhsatını kendilerinden önce yaşamış olan ve bazı aykırı örnekler olsa da çoğunlukla olarak kan bağı olan birinden devralmaktadır. Hiç şüphesiz bu zincir, tarihin en erken dönemlerine kadar gitmektedir. Mitik metinden hareketle söylenebilecek bir başka müşterek de

şifacıların kullandıkları gücün ilahî olduğuna inanılmasıdır. İlahî köken inancı, hem mitik metinde hem de ocaklarda müşterek bir inanç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sağaltma Mitinin Coğrafi Kökeni ve Kengi

Sümerceyle Türkçe arasındaki ilişkinin yanı sıra Sümer destanlarının konu ve mazmunları ile Türk destanları arasındaki benzerlikler çeşitli araştırmalara konu olurken, Sümer destanlarının içerisindeki folklorik özelliklere hemen hemen hiç temas edilmemiştir.

Yukarıda metinleri aktarılan sağaltma, yani hastalık tedavisiyle ilgili köken miti Sümerlere aittir. Bilindiği üzere Sümerler, Mezopotamya ile Basra körfezi arasında kalan ve Babil olarak bilinen bölgede milattan 4500 yıl öncesine kadar giden büyük bir medeniyet kurmuşlardır. Ancak onlara Sümer adını kendileri değil, diğer milletler vermişlerdir. Onlar kendilerine Ken-gir, Kin-gir ve Ken-ger şeklinde de söylenen Kengi halkı, yaşadıkları coğrafyaya da Kengi ülkesi adını vermekteydiler. Bu durumda “kengi” kelimesi, kengi hastalığının kökenini tespit etmek için önemli bir ipucu hâline gelmektedir, denilebilir. Çeşitli araştırmacılar tarafından incelemeye tabi tutulan kengi kelimesi, hem bir hastalık ve ocak adı hem de Sümerlerin ve bugünkü büyük Türkistan’ın tarihî adı olması yönüyle bu çalışmada yer almıştır.

Sümerlerin kengi ülkesinin yerli halkı olmadıkları ve doğudan bir yerlerden geldikleri düşünülmektedir. Bunun en büyük delili ise dillerindeki Türkçe olduğu tespit ve ispat edilen kelimelerdir. Üzerinde bazı bilimsel dil ve tarih değerlendirmelerin yapıldığı kengi kelimesi ise bugünkü bilenen Orta Asya’nın merkezi konumunda bulunan Türkistan coğrafyasının adıdır ve Sümerlerin Türk kökenine ait olduğuyla ilgili en önemli delillerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Orhun Abidelerinde geçen “kengü”nün kavim ve yer adı olarak kullanımı inceleyen ve bu konuda müstakil bir yazı hazırlayan S. G. Klyaştorniy, Orhun Abidelerinin yazıldığı tarihe denk gelen VIII. yüzyıl başlarında “Kanga nehri”nin orta Sır-Derya vahalarına tekabül ettiğini ve bu coğrafyaya Peçenek kabilelerinin hâkim olduğunu; bu siyasi birliğin merkezinin Orhun Abidelerinde “Kengü Otrarı” diye adlandırılan yer, yani Otrar şehri olduğunu; “Kenge insanları” ve “Kenge erkekleri” olarak geçen “Kengeres”lerin Orta Sır-Derya’da siyasi birlik kurmuş Peçenekler ile bu birliğe katılan Batı Türk kavimleri ile Sogdları karşıladığını ifade etmektedir (Klyaştorniy, 1954: 104). Ebulfez Amanoğlu, Türk onomastiği açısından oldukça ilgi çekici bulunduğu kengi kelimesinden türetilen Kangar’ın Peçeneklerin adı olduğunu, Kang’ın da Sır Derya’nın bir kısmına karşılık geldiğini ve bu coğrafyada Kang’dan türeyen pek çok kelime olduğunu belirtir (1999: 67). Kengeres kültür havzası ve sanat eserlerini değerlendiren Emel Esin, özet itibarıyla Kengeres’in Türk kültür muhiti olduğunu, ocak ilahesine sahip olduklarını ve bu ilahenin de Anadolu’da bile “Oot Ana” (Ateş Ana) olarak bilinen Umay olduğu kanaatine varır (1976: 93). Aslında Esin’in bu tespiti hastalık tanrılarının izleğini tespit etme açısından

oldukça dikkat çekicidir. Amanoğlu'nun Kang ve Esin'in Kengeres kavramlarıyla ilgili verdikleri bilgilerin ortak noktaları, bu kavramların belirli bir coğrafyayı karşılayan kelimeler olmalarıdır. Bu kavramların yer adı olduklarını destekleyen bir başka veri de 20. yüzyıla aittir. V. Verbitskiy, 1927 yılında derleme yaptığı Orta Altay bölgesindeki bir ovanın Kengi Ovası (Popatov, 2012: 93) ve bir gölün de Kengi Gölü (Harva, 2014: 265) olduğunu belirtir. Ayrıca aynı coğrafyanın Ondugay bölgesinde de bir Kengi Nehri vardır (Popatov, 2012: 93; Popatov, 2012: 331). Klyaştorniy'den geniş ölçüde istifade ederek *"Kençekler ve Kençekçe"* üzerine bir makale yazan Bilgehan Atsız Gökdağ, Klyaştorniy'den farklı olarak sadece Kengereslerin Sogdlarla bir ilgisinin olmadığını ifade eder (2007: 98). Galip Güner, Bilgehan Atsız Gökdağ'ın yaklaşım biçimini eleştirerek Kengeres adına kaynaklık eden kençek kelimesinin bir kavim adı değil de bir bölge adı olduğunu, ilerleyen zaman içerisinde bu yer adının topluluk adına dönüştüğünü vurgular (2009: 77). Yukarıda aktarılan bilgilerden de anlaşılacağı üzere Sümerlerin kendilerini tanımladıkları Ken-gir, Kin-gir ve Ken-ger kelimeleri Orta Sır-Derya bölgesine karşılık gelmektedir. Bu da mitoloji özelinde Sümer kültür birikiminin kökenini Orta Sır-Derya bölgesine bağlamaktadır. Bu ifadelerden amacımız Sümerlerin kökenine ışık tutmak değil, kültürel birikimlerinin izleşine dair bir kanaat oluşturmaktır.

Hastalık manasına kullanılan kenginin kavim veya coğrafya adından gelmesinin kuvvetli ihtimal olmasının yanında ruh manasında kullanıldığı da bilinmektedir. Büyük ihtimalle koruyucu veya yardımcı ruh manasına kullanılan keng yani ruh, hastalıklı bölgeye üflenir. Gilyak şamanları, hastalıklı bölgeye keng üfleyerek kötü ruhu kovmak suretiyle hastayı tedavi ederler (Zelenin, 2013: 143-173).

Kengi Hastalığı ve Kengi Ocağı

Tıp literatüründe bilimsel olarak tanımlanmamış olan bu hastalık, kısaca *"piriformis sendromu"* olarak da bilinir ve adını uyluk ile kuyruk sokumu arasındaki piriformis kasından alır. Tıbbi olarak tanımlanmamış olmasına rağmen halk arasında kengi adıyla bilinmektedir ve zaman zaman siyatikle karıştırılmaktadır (URL-1).

Hastalığın halk arasındaki tanımlamaları çeşitli kaynaklarda benzer şekilde yapılmıştır. Çalışmada kullandığımız kaynak şahıslar, kengi hastalığını *"kalçadan baldıra kadar inen bir ağrı ve sızdır ve ağırlıklı olarak hamile kadınlarda görülmektedir"* (KK-1, KK-2) şeklinde tanımlamıştır ve sınıflandırılmıştır. Bazı başka çalışmalarda *"İnsanın sırt kemiğinin en aşağısından başlayıp yukarıya doğru şiddetli ağrı"* (Çıblak, 2003: 236), *"eklem yerlerindeki et şişmesi ve ağrı"* (Çevik, 2008; 85), *"kalçadaki ağrı"* (Öger, 2010: 1238) ve *"kalçadaki ağırlı sızı"* (Ateş, 2015: 116) şeklinde de tanımlanmıştır. Bütün bu tanımlardan anlaşıldığı kadarıyla kengiyi, *"kuyruk sokumundan ayaklara kadar inen bir çeşit sinir ağrısı"* olarak tanımlamak mümkündür. Bu türden ağrılar, taşınan yükten dolayı daha çok kalça kısmına kuvvetli baskının uygulandığı hamile kadınlar ile sinir sıkışmasının

olduğu insanlarda görülmektedir. Bu türden bir ağrıyı iyileştirmek için modern tıp uygulamalarında bir tedavi yöntemi yer almadığı veya fizik tedavi yöntemlerinin de yetersiz kalmasından dolayı halk, tedaviyi kengi ocaklarında aramaktadır.

Türk halk hekimliği uygulamaları arasında önemli bir yere sahip olan ocak kültürü, modern tedavi yöntemlerinin yaygınlığına rağmen önemini hâlâ korumaya devam etmektedir. Satı Kumartaşlıoğlu, Türk halk hekimliğinde çeşitli hastalıklarla ilgili tedavi tekniklerinde kullanılan yaklaşık yüz (2016: 196) civarında ocak tespit etmiştir. H. Volkan Acar ise bu sayıyı yüz elli (2017: 56) olarak verir. Ocak sayısının çokluğu göz önüne alındığında halk arasında geleneksel tedavi yöntemleri ve bunlara bağlı inançların oldukça yaygın olduğu sonucuna varılmaktadır.

Hastalık ocakları arasında oldukça dar sayılabilecek bir bölgede tespit edilen kengi hastalığına ait ocaklar, Mersin (Sever, 2001; Acar, 2017: 63'den), Mersin'in Tarsus ilçesi (Öğer, 2010: 1238) ile Gülnar ilçesi (KK.1; KK.2), Adana (Ateş, 2015: 116, 117) ve Konya (Çevik, 2008; 85)'da olduğu belgelenmiştir. Ayrıca, Mersin ilinin Aydıncık, Gülnar ve Silifke ilçelerinde kışlayan ve yaylak olarak Konya'nın Seydişehir ve Bozkır ilçelerini kullanan Sarıkeçili Yörüklerinde insan ve hayvan hastalıklarını sağaltan bir kengi ocağı vardır. Ocağın temsilcileri Fatma Ebe (Cambaz), Halil Öksüzoğlu ve Fadime Öksüzoğlu'dur (Büyükşahin ve Güneş, 2017: 41). Sarıkeçililer arasındaki kengi ocağında ilgi çekici olan ise aynı ocağın hayvan hastalıklarında da görev ifa etmesidir.

Kengi ocaklarının günümüz Mersin, bir diğer ifadeyle tarihî İçel ve çevresi ile bu coğrafyada yaşamlarını sürdüren Yörüklerin yaylağı olan Konya'nın Seydişehir ve Bozkır ilçeleri ile Adana'da yaşaması, bu coğrafyada yaşayan Türk topluluklarının tarihsel kökenine de ışık tutabilecek kültür geni taşıyıcısı olduklarını da ortaya koymaktadır.

Kuskan'da Kengi Ocağı

Mersin'in Gülnar ilçesine bağlı bir mahalle olan Kuskan, yaklaşık olarak 650 ile 1000 metre arasında yüksekliğe sahip hayvancılık, tarım ve hizmet sektöründe hayatını idame ettiren, yer isimlerinin kahir ekseriyetinin Türkçe olduğu yaklaşık bin yıllık bir Türk coğrafyasıdır. Belde halkının etnik kökeni Türkistan'ın Merv kentindeki aynı isimdeki yere dayanmaktadır. Ocak sahibi kaynak şahıslardan ilki 1940 doğumlu Fatma Demir ve ikincisi ise Fatma Demir'in kız kardeşinin oğlu 1968 doğumlu Aziz Beşkirli'dir. Teyze yeğen olan bu iki ocak sahibi, bu güçlerini Fatma Demir'in babası Ali İhsan Kel kanalıyla elde etmişlerdir. Fatma Demir'in anlattığına göre babası Ali İhsan Kel 14-15 yaşlarındayken bacaklarındaki sızidan mustarıptir ve bu sızidan dolayı yürüyememektedir. Bir gün evlerine günümüzde de kengi ocağının varlığını sürdürdüğü Aladağ¹'dan bir misafir

¹ Güney Anadolu'da biri adananın ilçesi, diğeri Mersin'in köyü olmak üzere iki Aladağ vardır. Kaynak şahıs Fatma Demir'e Aladağ'ın neresi olduğu sorulduğunda bilmediğini ifade

gelir. Misafir bu gencin yürümekte zorlandığını görünce onu tedavi eder ve tedavi ettiği Ali İhsan Kel'e el verir. Ali İhsan Kel, yaşlı ilerleyince kızları Ayşe Beşkirli ve Fatma Demir'e el verir. Ayşe Beşkirli ise elini oğlu Aziz Beşkirli'ye verir ve ocak bu şekilde günümüze kadar varlığını sürdürür (KK-1, KK-2).

Ocak temsilcisi Fatma Demir, hamile kadınlar başta olmak üzere kalçalarından ayaklarına kadar yayılan sızılı hastaları tedavi etmektedir. Tedavi kısaca şu şekilde yapılmaktadır: Ocak sahibi şifacı, hastayı ayakta veya yere yatırarak tedavi etmektedir. Hastanın hasta olan uzvunu avucunun içi ile yukarıdan aşağıya adeta sıvıyı sıyrıyormuş gibi üç defa sıvazlamakta ve bu işlem esnasında *"El benim elim değil, Ayşe Fatma anamızın eli."* şeklinde sözler sarf etmektedir. Ocak temsilcileri bu tedavi işlemini bir kere yapmanın yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Aziz Beşkirli ise aynı işlemi genellikle erkeklere herhangi bir yerde aynı şekilde icra etmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, Sümer mitolojisindeki ilâhî güçle hastalık tedavi etme uygulaması, insanlığın geliştirmiş olduğu sağaltma tekniklerine öncülük ve kaynaklık etmiştir denilebilir. Dahası bu uygulamaların mitik değer taşıması tarih, dilbilim, mitoloji ve tip tarihi açısından da oldukça kıymetlidir.

Sümerlerin kendilerini Ken-gir, Kin-gir ile Ken-ger ve yaşadıkları coğrafyayı kengi ülkesi olarak tanımlamaları, tarihi süreç içerisinde Büyük Türkistan coğrafyasında kengi veya kengü adlı bir yerin olması gerçeğinin pek çok tarihi kaynakta geçmesi, bunların bilimsel olarak teyit edilmesi, iki coğrafyanın halkının köken birliği olduğunun en bariz delili sayılabilir. Kaldı ki bu benzerlik sadece yer adı benzerliğini ötesinde kültür geni olarak da günümüze kadar ulaşmıştır. Söz konusu kültür genlerinden birisi kengi hastalığını tedavi yöntemi ve bu hastalığın sağaltmasını yapan ocaklar ile ocak temsilcileridir. Anadolu Türklüğünün tarihî İçel coğrafyasının kültür mirası olan kengi ocağı, Anadolu'ya Büyük Türkistan'dan göçler vasıtasıyla mı, yoksa Sümer mitik anlatıları kanalıyla mı geldiği konusu hâlâ araştırılmaya muhtaçtır. Ancak değişmeyen tek gerçek ise hem ocak hem de tarihi coğrafya, kültür havzası ve etnik köken adı olarak kullanılan kengi arasındaki dikkat çekici müşterektir. Bu müşterek kavram bizi hem kengi ocağının mitik kökenine hem de Sümerlerin kökenine dair bir izleğe yönlendirmektedir.

Bu çalışma, bir dilbilim veya tarih çalışması değildir ve bu bağlamda yukarıda aktarılan bilgiler ve görüşler, kengi ocağından hareketle bir kültür geninin kökenin irdelenmesi ve aydınlatılmaya çalışılmasından ibarettir.

etmiştir. Coğrafya ve tarihsel ilişkiler göz önüne alındığında muhtemeldir ki burada söz konusu edilen Aladağ, Mersin'in kuzeyinde yer alan aynı isimdeki köydür.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Acar, H. V. (2017). Türk halk hekimliğindeki ocak çeşitleri. *Lokman Hekim Dergisi*, 7(2), 54-72.
- Amanoğlu, E. (1999). Eski Türk onomastiği üzerine notlar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Araştırmaları*, 13, 61-67.
- Ateş, F. (2015). *Adana halk hekimliğinde ocak kültürü*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çevik, B. (2008). *Konya'da halk hekimliği uygulamalarının dünü ve bugünü*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çıblak, N. (2003). Mersin Tahtacı kültüründeki terimler üzerine bir deneme. *Folklor/Edebiyat*, 9(33), 217-238.
- Çığ, M. İ. (2013). *İbrahim Peygamber-Sumer yazılarına ve arkeolojik buluntulara göre-*. İstanbul: Kaynak.
- Gökdağ, B. A. (2007). Kençekler ve Kençekçe. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 97-108.
- Esin, E. (1976). Farabiye yetiştiren Kengeres Türk muhitinin kültür ve sanatı. *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VI(3-4), 81-139.
- Güner, G. (2009). Dinânü Lügâti't-Türk'te Kençekler ve bazı Kençekçe kelimeler üzerine düşünceler. *Bilig*, 48, 75-89.
- Büyükşahin, F.- Güneş, G. (2017). Pastoral göçebe toplumlar ve kültürel peyzaj korumanın önemi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(1), 36-48.
- Harva, U. (2014). *Altay panteonu mitler, ritüeller, inançlar ve tanrılar*. (çev.: Ömer Suveren), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Klyaştorniy, S. G. (1954). Orhon âbidelerinde kengü'nün kavmî-yer adı (etno-togonomiği). (çev.: İsmail Kaynak), *Bellekten*, XVIII (69), 89-104.
- Kramer, S. N. (1990). *Tarih Sumer'de başlar*. (çev.: Muazzez İlmiye Çığ), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kramer, S. N. (1999), *Sümer mitolojisi*. (çev.: Hamide Koyukan), İstanbul: Kabalcı.
- Kumartaşloğlu, S. (2016). *Türk kültüründe ateş ve ocak kültürü*. Konya: Kömen.
- Öğür, A. (2010). Tarsus ve çevresinde sağaltma ocakları ve bunlara bağlı uygulamalar. *Turkish Studies*, 5(1), 1232-1246.
- Popatov, L. P. (2012). *Altay şamanlığı*. (çev.: Metin Ergun), Konya: Kömen.
- Sever, M. (2001). *Mersin ve yakın çevresi halk inançları ve halk hekimliği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Zelenin, D. K. (2013). Sibiryaya kamlık ideolojisi. (çev.: Atilla Bağcı), *Türk Kültürü*, 2, 143-172.

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Fatma Demir, Mersin 1940, okuma yazması yok, ev hanımı. (Görüşme: 01.04.2018)

KK-2: Aziz Beşkirli, Mersin 1968 ortaokul mezunu. (Görüşme: 01.04.2018)

Elektronik Kaynaklar

URL -1: Kengi. <https://abdullah-gudendede.com/kengi-nedir-kengi-tedavisi-nasil-yapilir>, (Erişim: 17.09.2019)

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. / Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.